

О л н а а л д р й о с н

Батлдж авад хөр гар джил болджах СССР-н Конституц кумн амтнэ хамгин герлтэ ицгнь, коммунизмин диилврин төлэ, советск олт амтнэ ноолдана тугнь болсми.

СССР-т социализм диилсиг Конституц загагьар батлсми. Мана орн-нутг делгрлтин шин хаалгьд, социалистическ обществ тосхлгьг дуусад, коммунизмүр дүсэд орлгьна хаалгьд орси цуг нарт делкән тууджлгч чинртэ йовдл эн үзүлсми.

СССР-н ший Конституц авснас нааран давсн цаг агьу ик чинртэ йовдмудар дүүрнэ. Социализм нег орн-нутгин кемджанэс гарад, нарт делкән агьу ик күчтэ системд хүврв. Советск Союзин политическ болн экономическ бөөдл-джиргьлд эрки чинртэ сольврмуд гарв. Коммунистическ обществ тосхлгьн партин болн олт амтнэ туслнь күцэх төрнэ болв. Цуг эн тоотиг тоолад КПСС-н XXI хург СССР-н ода бөөх Конституцд зәрм оньгдаруулгьс орулх кергтэ гидж засми.

Советск Конституц социалистическ стройин алдр ик чидлиг, мана государствин дарани демократизмиг үзүлджанэ. СССР-н Конституц «илднэ келхлэ хамгин демократическ Конституц Йос гаргьгч органсиг цуг оларн, адл зөвтэгьар, гоодан болн нуувчинэр дуугьан өгч суньгьлгьг эн теткнэ. Күч-көлснэ, сургьуль сурх, амрх зөв эдлгьгьг эн теткнэ» — гидж Н. С. Хрущев келлэ.

Капитализмин туудж кесг олт конституц меднэ. Болв, тер конституц урднэ болн ода чигн баячудин нань чигн даджргч классмудин үндсн сә хәәцхәдг, тедниг доталцхәдг билэ. Советск Конституц күч-көлснэ улст, материалн болн духовн зөөр гаргьдг улст тааста болн олзта обществн диг-дара Советск Конституц батлсми.

Олт амтн ик зунь болгч күч-көлсчнриг даджрлгьн болн багь зунь болгч даджрачнр күцц нойрхлгьн үгмүдәр хаац кесн баячудин зүсн зүүл цуг конституцас Советск Конституц харнъгьугьас герл йилгьрдг метәр йилгьрнэ.

Социалистическ демократий — күч-көлсчнрин, олт амтнэ демократий, баячудин демократин чирэ хәләдг, хуурмг демократийд байн улсин, даджрачнрин демократий-дорхнэ кемджән уга үлүг тууджлгч йовдлмуд икәр үзүлсми. Социалистическ демократий оргн олт амтнэ сә хәәдг делгрджәх цагт, баячудин демократий цөөкн капиталистнрин сә хәәдг улм икәр хасгднэ.

Баячуд йос авхар бийсдән хаалгьтач йовсн цагтан феодализмлә кеджәх ноолдандан сулхврин, адл зөвтэгьар болн ах-дүүгьинәр бәәлгьнә авлгч лозунг гаргьсми. Болв эврәннэ нойлгь батлх дутман эн лозунгсан эдн улм хаяд йовб. Ода империалистнр тер лозунгсарн цаарандан арсм кедг болв чигн олт амтиг даджрдж дәәллгьнә йос хадгьлхиг теткхин эрkd ил диктатурур улм-улмар орад йовцхана. Империалистнр эврәннэ чирә деерк «демократическ» бүркәгьән авч хайцхәдг күч-көлсчнрин демократическ зөвүр болн диилврүр дāvрлгь келгьән чаньгьагьад йовцхана.

США-н империалистнр кесг капиталистическ орн-нутгудиг эврәннэ экономическ гөймәр орагьад авчкад, теднә дотр-дундин керг-төрт иләр орлццхана, хамань болвчн хамгин реакционн улсар түшг авцхана, демократин өмнәс зөрүлгдсн цуг төрмүдиг урмдулдж дөнънцхәнә. США-ла адл оргн олт сала-саргта политическ полицтә нег чигн орн-нутг нарт делкәд уга. Американск ик капиталист обществн темдгтә үүлдәч Сайрус Итона иигдг келсн герчлгьг заадж

келхлэ улм сәәнәр медгдхми: «Кемр-джән балгьсдин, округсин, штатсин болн правительствени органсин полицейск чидлин тоог авад цугтагьинь негдүлхлэ, Гитлер гестапо г а р г ь д ж цецкджәсн цаглари мана орн-нутгт өдгә цагт бәәснлэ адл олт гетлгьнә организацс уга бәәсми гидж келх кергтә». Коммунистнриг йүүлдвр хаалгьг, прогрессивн организацсиг гетлгьг, төвкнүн бәәлгь харсачнриг, милитаризмин болн реакцин өшәтириг заргьла харгьулдж тарадж көөлгьг Деед Германия залгч улс терүгән «демократий» гидж санцхана.

Баячудин демократиг ода хәрү цуцлдж йовх йовдл империализмин цагт демократическ тогтацур реакцин дāvрлгьн, терүнә диг-дарань болн авгбәрцнэ ик-ик баячудас бишнък цуг классмудин өмнәс илднэ дāvрлгьнә янз зүүнә, тегәд политическ болн обществени бәәдл-джиргьлин хамгин ик халхар делгрхми болджана гиен В. И. Ленинә тоолврн лавлдж медүлджәнә.

Советск демократин алдр ик чинрнэ — терүнә экономическ улнь эдл-ахун социалистическ системд болн производствин средств социалистическ зөөр болдгт бәәнә. Олт амтнэ сә хәәдг, орн-нутгин производительн күчн-чидлин күч-көлсчнрин материалн болн культурн бәәдл-джиргьлин кемджәнә өслт теткдг Советск государствин политик чигн эн экономическ уд деер тогтагднә. Көдлмшч классин болн крестьянствин күүршго ниичәгьар ул кесн, СССР-н олт келн амтсин ах-дүүгьинәр иньгллгьнә ухан-седкл ивт орси советск демократий көдлмшчнр, крестьян улс болн интеллигенц государствин залмджд, эдл-ахун болн культурн тосхлт гардлгьнд туслнь орлцлгьг лавта теткнә. Советск демократий обществ

вин цуг чледт демократическ зөвсхалхсин көдләчнрин совещаньс, олт болн сулхвр өглгьг дурдсн деерән, терүг күцәхд материалн иткмдг даавр болна.

Советск демократий тасрхан уга делгрәд эврәннэ сән халхан улм өргәр, улм күццднэ секәд йовна. КПСС-н XX хургин хөөн орн-нутгин политическ бәәдл-джиргьлд демократизац цаарандан кедв, олт амтнэ политическ болн күч-көлснә шуилт улм икәр өсв. Сүл джилмүдт советск демократиг цааранднэ делгрүллгьг, государствени залмджд, производств гардлгьнд күч-көлсчнриг өргәр орлцулгь теткч кесг ик төрмүд Коммунистическ парть болн Советск правительств күцәв. Демократическ централизмин ленинск бәрг-авцас иштәгьар промышленность болн тосхлт заллгьна систем оньгдарулгдв, эннэ тегәд эдл-ахун күцәдгх төрмүд хәгьлхд, производствин көрнөг илдкдг, терүг олзлхд бәәри газрин органсин болн күч-көлсчнрин бийсиннь седвәриг болн даалгьврнр бөдлүлгьнд таалмджта үлмәгьән халдав. Машинн-тракторн станцсин бүрдәмджд оньгдаруулгьн колхозн производствин ганцхн, күцц зөвгә тезнэ болхд колхозмудиг хүврәв, деревня күч-көлсчнрин үүдәгч шуилтнэ өсхднэ дөнъ болв. Эдл-ахун болн культурн тосхлт гардлгьнд, эдл-ахун халхар государствени зура келгьнд болн финансировать келгьнд, заргьин болн административн үүлдврнн халхар союзн республиксин зөвс зөвәр өргдүлгдв, эннэ СССР-н цуг олт амтнэ седвәр болн үүдәгч чидл делгрүлхд, теднә иньгллгь болн ах-дүүгьинәр нег-негдән дөнъ-нөкд боллгьг батрулхд таалта сән аргь учрав. СССР-н Деед Советин депутатиг хәрү дуудж авхин тускар одахн авгдсн закон күч-көлсчнр күцц зөв эдлдгиг үзүлджәнә, депутат, суньгьачнриннэ өмн даалгьврта болхиг иткүлджәнә.

Советск государств дегд олт амтнә болдгт, олт амтнә сә хәәлгьнә төлэ тогтагджд, тер олт амтн бийснэ терүг залдгт — терүнә күчн-чидлин болн диилгдш уган булг В. И. Ленин үздг билә. Мана орн-нутгин оргн олт амтн СССР-н политическ улнь болгч күч-көлсчнрин депутатнрин Советмүдәр дамджд социалистическ государствиг зална. Советмүд — цугтагьинь хамцулдж негдүлгч күч-көлсчнрин организац болджана. Эдн 134 сай суньгьачнрин, талданар келхд, бөдүн улсин цугтаннь суньгьсн улс болджана. Советмүдин көдлмш ясрулхин эркд, олт амтнлә теднә залгьлда батлхин эркд, советск демократиг цааранднэ делгрүлхин эркд болн Советмүдин үүлдврт олт амтиг өргәр орлцулхин эркд союзн республиксин Деед Советмүд 1959 джилин март сард болсн суньгьврт бәәри газрин Советмүдин депутатнрин тоог зөвәр икдүлцхәв. Терүнә ашд Советмүдин депутатнрин тонь хойр сай шаху күн эдл-ахусин болн культурин олт зүсн болв. Советмүдин даньгин бәәдг

амтнә адл-ахун делгрлтин зураг коллективн келгьн болн тедү мет нань чигн янзсар олт амтиг обществени производств гардлгьнд орлцулгьн мана орн-нутгин өдр-бүрин бәәдлд орсми. Государствени, адл-ахун болн культурн тосхлтин эрки чинртә төрмүд оргн олт амтнә күүндврт тәвгднә. Хәгьлгдх болкесн төрмүд хәләхләрн парть болн правительств олт амтнлә зөвчлдг иим күүндвр келгьн ленинск гардврнн бәрг-авциг ил күцәлгьн болджана, юнъгад гилхә олтнла зөвчлгьн хамгин чик шиидвр авхд дөнъ болна. КПСС-н XXI хурт 1959—1965 джилмүдт СССР-н олт амтнә адл-ахун делгрлтин контролн тоогьин туск үр Н. С. Хрущевин кех докладин тезисмүдәр кесн күүндврт 70 сай үлү улс орлцеиг, теднәс 5 сай шаху күн эврәннэ сүвсөлвгән орулдж өгсиг келхлэ деер келгдсн улм сәәнәр медгддженә.

Советск государств дегд олт амтнә болдгт, олт амтнә сә хәәлгьнә төлэ тогтагджд, тер олт амтн бийснэ терүг залдгт — терүнә күчн-чидлин болн диилгдш уган булг В. И. Ленин үздг билә. Мана орн-нутгин оргн олт амтн СССР-н политическ улнь болгч күч-көлсчнрин депутатнрин Советмүдәр дамджд социалистическ государствиг зална. Советмүд — цугтагьинь хамцулдж негдүлгч күч-көлсчнрин организац болджана. Эдн 134 сай суньгьачнрин, талданар келхд, бөдүн улсин цугтаннь суньгьсн улс болджана. Советмүдин көдлмш ясрулхин эркд, олт амтнлә теднә залгьлда батлхин эркд, советск демократиг цааранднэ делгрүлхин эркд болн Советмүдин үүлдврт олт амтиг өргәр орлцулхин эркд союзн республиксин Деед Советмүд 1959 джилин март сард болсн суньгьврт бәәри газрин Советмүдин депутатнрин тоог зөвәр икдүлцхәв. Терүнә ашд Советмүдин депутатнрин тонь хойр сай шаху күн эдл-ахусин болн культурин олт зүсн болв. Советмүдин даньгин бәәдг

комиссүдт хойр дундур сай улсас үлү күч-көлсчнр орлцджана. Оргн олт күч-көлсчнриг государствени керг заллгьнд даньгин орлцулх аргь Советмүдт лавта бәәхиг эн тодрхагьар үзүлджәнә.

Советмүдин депутатнр — күч-көлсч олт амтнә элчнр болджана. Мана орн-нутгин государствени йосна ах орган — СССР-н Деед Советин хань эн халхарн өвәрцтә. Сүл болсн суньгьврт сәнүнд 1.378 депутат, тер тоод 366 күүкд улс суньгьгдла. Эднәс 1000 гар депутатнэ промышленностьд болн селәнә эдл-ахуд туслнэ көдлджәцхәнә. Наадк депутатнрнэ — государствени болн обществени үүлдәчнр, наукин, культурин, литературин болн искусствин көдләчнр, багшир, эмчнр. Күч-көлсч олт амтнә элчнрәс тогтдях государствени йосна ах орган болгч Советмүд олт амтнә санан-седкл күцәцхәнә, теднә сә хәәцхәнә.

Өдгә цагин бәәдлд социалистическ государствени йосна делгрлтин эрки гол хаалгьнэ советск демократизмиг цуг чидләрн делгрүллгьн, эдл-ахун болн культурн тосхлтин гардврт, олт на керг-төр заллгьнд цуг гражданмудиг орлцулгьн болджана гидж мана орн-нутг коммунистическ обществ делгү тосхлгьна цагт орсиг зарлсн КПСС-н XXI хург тедмгллэ. Мана государствени өдгә цагин девснәд Советмүдин, профсоюзмудин, комсомолин кех төрмүдиг хург йилгьв, теднә улм өсдг йовх нилчнэ лавлдж заагьад государствени аппаратсин органсин зәрм функце обществени организацсур дүсәд орхин туск хаалгь темдгль. Эн хаалгь социалистическ демократин цаарандк делгрлтиг үзүллгьн болджана.

Мана орн-нутгт социалистическ обществени бийиннь залмджд улм икәр делгрхми. Государствени орга-

ненин күцәдг кесг функце обществени организацет оданас авн өггддженә. Обществени оранизацсин ах янз, олт амтнә ицгтә авангард, Советск государствени көтлгч болн залгч чидлнэ болгч Коммунистическ партин нилч тасрхан уга өсәд йовна. Коммунистическ обществ тосхлгьна йовудт партин нилч өсх зөвтә гиси ленинизмин эрки ик чинртә положень чик бәәсиг эн лавлдж медүлджәнә.

Партин болн олт амтнә сә хәәлгьнэ ни-негн боллгьн, коммунизм тосхлгьна әрүн күцл советск улст агьу ик күч орулна, теднә күч-көлснә илтиг бөдлүлнә. Доени болн марновск бешмүдин өөр, прокатн станмудин болн бургьудлгьна вышксин өөр, шин тосхлтсар болн эмнг газрт трактор заллгьнд — хамань болв чигн советск улс коммунизмин диилврин төлэ цуцрлтан угагьар көдлцхәнә, долан джилә зуран даалгьврнр диилвртәгьар күцәцхәнә.

КПСС-н XXI хургин тууджлгч шиидврмүдиг диилвртәгьар күцәдг йовх бәәдлд, социальн болн научн-техническ делгрлтин тугиг, олт амтн хоорндан ни-төвкнүн бәәлгьнә тугиг бөдән өргдг йовх мана орн-нутгин нарт делкән тоомсрнэ улм цаарандан батрдж йовх бәәдлд Конституцин өдр эн джил темдглгддженә. Советск социалистическ демократин цуг кумн амтнд герлтә иргчүр хаалгь заадж на, төвкнүн бәәлгьнә, демократическ зөвмүдин, келн амтс үлмә уга сулдан бәәхин төлэ болн социальн делгрлтин төлэ ноолданд цуг орн-нутгудин болн түвмүдин кесг сай улсиг омгшана.

Чилгшго болн үүдәгч ик чидлтә советск олт амтн ленинск партин гардврт ицгтәгьар коммунизмүр йовдг йовна.

А. АНАТОЛЬЕВ.